

I. Ідентичність порівняльного правознавства

Олександр Тихомиров

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної академії
порівняльного права, провідний науковий співробітник
відділу організації наукових досліджень
та захисту інформації
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6976-3917>
tikhomirov10@gmail.com

УДК 340.5

ПРОБЛЕМИ КОМПАРАТИВНОЇ САМОРЕФЛЕКСІЇ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА ЯК ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ*

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено висвітленню результатів одного з можливих варіантів концептуалізації юридичної компаративістики, її основних властивостей, співвідношень із юридичними та компаративними науками, множинності структурізації масиву компаративних правових досліджень.

Метою статті є висвітлення результатів осмислення особливостей компаративної саморефлексії порівняльного правознавства як юридичної компаративістики, що спрямована на з'ясування загального, відмінного та унікального між різними розуміннями наукової природи, філософських і наукознавчих засад порівняльного правознавства.

Одним із варіантів осмислення сучасного етапу розвитку порівняльного правознавства є його компаративна саморефлексія як юридичної компаративістики на основі компаративізму як різновиду світогляду, який формується у пост-постмодерністській перспективі й охоплює його наукові та позанаукові форми, філософії компаративізму як форми раціонального осмислення сучасного існування світу, компаризму як загальнонаукової парадигми соціально-гуманітарних наук, правового компаративізму, які визначають "формати" засад ставлення до правового світу як розмаїття різних цивілізацій, культур, традицій, та світового порядку як результату їх реальної взаємодії чи відсутності такої.

Юридична компаративістика як постнекласичний етап розвитку порівняльного правознавства в умовах пост-постмодерну зберігає зв'язки з попереднім його розвитком, але характеризується й відмінностями від них у предметному та методоло-

* Стаття є продовженням досліджень автора, попередні результати яких частково вже публікувалися у таких виданнях: 'Філософські засади порівняльного правознавства' в Кресін О (ред), *Філософія порівняльного правознавства: збірник наукових праць* (Ліга-прес 2015) 126-145; 'Методологічні проблеми компаративної саморефлексії порівняльного правознавства' в Безклубий І (заг ред), *Методологія у праві* (Грамота 2017) 188-214.

гічному аспектах (у предметному – множинністю та рівноправністю правових культур, соціальною та культурною обумовленістю плюральності правової реальності, а в методологічному – компаративістським мисленням, компаративним підходом, основу якого становлять виявлення “одного”, “другого” та “іншого”).

Юридична компаративістика формується у просторі взаємодії компаративних і юридичних наук, де компаративні науки визначають її методологію, а юридичні – особливості об’єктів (правової реальності) в контексті соціально-культурних регулятивів (регулятивного простору, що охоплює всі країни світу з притаманними їм домінуючими регулятивами, які обумовлюють своєрідність його національної чи цивілізаційної конфігурації).

За науковою природою юридична компаративістика не може бути зведена лише до автономної наукової дисципліни чи методу, а являє собою складне утворення, що охоплює різні форми існування та організації юридичних компаративних правових досліджень – наукову парадигму (компаризм), наукову дисципліну (юридичну компаратологію), методологію (компарацію), “передній край” відповідних досліджень, їх інфраструктуру, наукову професію компаративістів, їх наукові спільноти, масив спеціальних публікацій тощо.

Ключові слова: юридична наука; порівняльне правознавство; пост-постмодернізм; компаративізм; правова компаративістика; юридична компаративістика; компаративний підхід; юридичні компаративні дослідження.

В останні десятиліття в Україні у сферах юридичної науки, практики та освіти активізується проведення порівняльно-правових досліджень, що викликає необхідність вивчення вітчизняних традицій порівняльного правознавства, досвіду їхньої організації та здійснення в інших країнах, особливо з урахуванням тенденцій розвитку юридичної науки й правової реальності в епоху постмодерну¹.

Проблеми порівняльного правознавства в різних аспектах висвітлювалися у вітчизняній науковій літературі, зокрема у: загальнотеоретичних та історичних дослідженнях порівняльного правознавства і його методології (Х. Бехруз, О. Бигич, М. Дамірлі, В. Денисов, В. Забігайло, О. Кресін, О. Лисенко, П. Мартиненко, О. Ткаченко та ін.); розробці “правової карти світу”, дослідженнях особливостей правових систем, культур, традицій (О. Зайчук, Л. Корчевна, В. Лукьянов, Л. Луць, Н. Оніщенко, С. Рабінович, О. Скакун та ін.); здійсненні порівняльно-правових досліджень у галузевих юридичних науках, а також науках міжнародного та європейського права (О. Мережко, В. Молдован, В. Шаповал та ін.).

Зазначені та інші автори зробили вагомий внесок у розвиток порівняльного правознавства, але, як правило, розглядали його в межах традиційної проблематики юридичних наук. Звернення до концепту компа-

¹ Юрій Шемшученко, ‘Виміри порівняльного правознавства’ (2013) 3-4 Право України 15-21.

ративістики можна визначити як одну з особливостей сучасного стану соціально-гуманітарних наук та їх методології.

Незважаючи на наявність різних наукових позицій учених стосовно розуміння своєрідності природи та статусу порівняльного правознавства, його структури, призначення², можна з упевненістю констатувати відсутність загальновизнаного розв'язання зазначених та інших подібних проблем, тим більше це стосується інтерпретації юридичної компаративістики як сучасного етапу розвитку порівняльного правознавства в умовах постнекласичної науки.

Різноманіття позицій учених проявляється на різних рівнях вивчення цієї проблеми: понятійному, структурному, цільовому, історичному, просторовому³, що орієнтує на дослідження у площині саме плюралізму (множинності) інтерпретацій порівняльного правознавства. Сучасний стан цієї дискусії вимагає виходу за межі розуміння порівняльного правознавства тільки як науки, методу або науки про метод, осмислення його своєрідності та співвідношення із подібними науковими явищами в контексті пост-постмодернізму, постнекласичної науки, її просторового виміру тощо. Саме такий підхід активізує необхідність і доцільність концептуалізації юридичної компаративістики як одного з варіантів розуміння сучасного етапу розвитку порівняльного правознавства, який ґрунтується на плюралізмі (різноманітті, глобалізації, стихійності, випадковості) світового, національного, соціального, гуманітарного і правового розвитку, на якому спостерігається, з одного боку, спадкоємність із попередніми етапами, а з другого – набуття порівняльним правознавством нових якісних, кількісних та просторових вимірів.

Як наслідок, юридична компаративістика⁴ не зводиться до жодної інтерпретації порівняльного правознавства, які існували раніше, оскільки відбиває, перш за все, їхній плюралізм, тому охоплює науку і метод, методологічне й предметне знання, наукову дисципліну і “передній край” науки, традиційні уявлення та існуючі новації, вивчення іноземного права і виявлення позанаціональних процесів.

Метою дослідження є висвітлення результатів осмислення особливостей компаративної саморефлексії порівняльного правознавства як юридичної компаративістики, що спрямована на з'ясування загального,

² Мехман Дамірлі, ‘Система порівняльного правознавства як комплексної науки’ (2013) 1-2 Порівняльне правознавство 255-65; О Скаун, ‘Метатеоретичні питання загального порівняльного правознавства як галузі юридичної науки’ (2012) 3-4 Порівняльне правознавство 408-20.

³ Хашматулла Бехруз, ‘Порівняльне правознавство: сучасні грані досліджень’ (2013) 1-2 Порівняльне правознавство 278-85.

⁴ Олена Чернецька та Володимир Шилінгов, ‘Юридична компаративістика як самостійна юридична наукова дисципліна’ (2009) 1 Порівняльно-правові дослідження 23-8.

відмінного та унікального між різними розуміннями наукової природи, філософських та наукознавчих засад порівняльного правознавства.

Змістове наповнення поняття “наука” історично конкретне і відображає не тільки саму наукову реальність, а й уявлення вчених щодо неї, рівень досягнутого “самопізнання” науки, розуміння її місця і ролі в суспільстві. Тому варто виокремлювати не тільки різні періоди розвитку науки як реальності, а й різні періоди розуміння науки, зокрема як наукових знань, наукової діяльності, наукового інституту, форми культури або етапу (класичний, некласичний, постнекласичний).

Так, якщо класичному етапу становлення порівняльного правознавства притаманне його розуміння як сукупності об’єктивно-істинних наукових знань, невизнання суб’єктивності у порівняльно-правових дослідженнях, прагнення до об’єктивних результатів порівняння і домінування об’єктного стилю мислення⁵, то некласичному етапу властиві заперечення і критика об’єктивізму класичного періоду, визнання залежності знань про об’єкти порівняння від характеристик пізнавальної діяльності компаративістів, орієнтація не на наукові знання, а на порівняльно-правовий метод, наукову діяльність, інституціалізацію порівняльного правознавства⁶. Така “суб’єктивація” порівняльно-правових досліджень та форм їх організації активізує у постнекласичний період значення культурної обумовленості порівняльного правознавства⁷, виокремлення у науковій діяльності й науковому знанні ціннісно-цільових структур компаративіста як суб’єкта пізнання, його ідентифікацію з певним соціально-культурним оточенням, домінування синергетичного бачення світу⁸.

Юридична компаративістика як сучасний етап розвитку порівняльного правознавства не заперечує будь-які інші його інтерпретації, зокрема: “порівняльне право”, “порівняльне правознавство”, “порівняльне законодавство”, “порівняльна юриспруденція”, “правова компаративістика”, але визначає межі їх застосування, “координує” та окреслює місце і роль у плюралістичному баченні цієї сфери юридичних наукових досліджень. Однак вона не сприймає абсолютизацію якогось одного його розуміння як єдино правильного для всіх форм пізнання права, часів та країн, а тому не зводиться тільки до наукової дисципліни чи методу, її зміст є більшим за обсягом, охоплює, крім останніх, наукові досліджен-

⁵ Алексей Кресин, *Становление теоретических оснований сравнительно-правовых исследований во второй половине XVII – первой трети XIX века: компаративная концептуализация* (Фенікс 2018) 678.

⁶ Олексій Кресін, ‘Порівняльне правознавство: історична ретроспектива і нові виклики’ (2016) 27 *Правова держава* 661-7.

⁷ Хашматулла Бехруз, ‘Універсалізм і релятивізм цінностей у контексті діалогу правових культур’ (2012) 2 *Філософія права і загальна теорія права* 128-38.

⁸ Ірина Кривцова, ‘Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні’ (автореф дис канд юрид наук, Одеська національна юридична академія 2008) 20.

Олександр Тихомиров

ня та форми їх організації, наукові знання, “передній край” науки, світоглядні та філософські засади⁹, різноманітні зв’язки з іншими компаративними соціально-гуманітарними та юридичними науками.

Фундаментальною світоглядною основою юридичної компаративістики, як і інших сучасних форм пізнання світу, є компаративізм, який виник наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на ґрунті порівняльних, компаративних, кроскультурних та інших досліджень, проте не звідний тільки до філософії та науки, а охоплює всі форми світогляду, всі рівні пізнання та розуміння світу, його перетворення і пристосування до нього, є не тільки світоглядом, а й регулятивом поведінки та мислення.

Компаративізм близький останнім версіям модернізму і постмодернізму в інтерпретації пост-постмодернізму, аналіз багатоманітності підходів до якого дає змогу виокремити: елімінацію ним “всезагального” та “універсального”, тяжіння до “унікального”, симуляції реальності та інші його постулати, які спрямовані на протиставлення модернізму, спроби подолати їх на позиціях “поміркованого” і пізнього постмодернізму, “редагованого модерну”, “ультрамодерну”, а також визнати його історичну, просторову й культурну обмеженість, що дає можливість трактувати компаративізм як світогляд, що заперечує будь-яку абсолютизацію, “асимілює” як універсалізм модернізму, так і плюралізм постмодернізму, репрезентує їх через “загальне й різне”, “одне, друге, інше”, відносність і додатковість, присутність і відсутність, діалогічність й адіалогічність тощо.

Компаративізм виникає і постає як прояв пост-постмодернізму, якщо останній розглядати як подолання радикальності постмодернізму, і в такій інтерпретації репрезентує собою більш об’ємне й глибоке явище, яке має свої витoki в різних сферах пізнання і суспільного життя – мистецтві, релігії, повсякденності, філософії, соціально-гуманітарних науках, практичній діяльності тощо, своєрідним чином трансформуючись стосовно їхніх особливостей.

Компаративізм як світогляд охоплює філософське, наукове і позанаукове бачення та ставлення до світу, а філософія компаративізму може розглядатись як філософські засади компаративістики, компаризм – як наукова парадигма. Позанаукова складова компаративізму представлена практичним, повсякденним, міфологічним, релігійним та іншим знанням і відповідними діяльностями та інститутами.

Філософські засади є локалізацією в межах загального та розрізнення філософії права і філософії компаративізму, між якими є спільне й

www.pravoua.com.ua

⁹ Олександр Ткаченко, ‘Концепт порівняння як конститунта постметафізичного правового мислення: досвід епістемологічних трансформацій’ (2013) 3-4 Право України 39-48.

відмінне, тому що філософія права охоплює і некомпаративне бачення права, а філософія компаративізму – неюридичне, а спільне між ними знаходить відображення у філософії правового компаративізму.

В умовах перебудови наукової картини світу й трансформації ідеалів і норм порівняльного правознавства, становлення юридичної компаративістики особливого значення набуває саме пріоритетний розвиток філософії правового компаративізму як сфери спільної філософії права та філософії компаративізму.

Наукова парадигма компаративізму відбиває ті властивості компаративізму, які характеризуються переважно раціональністю та професіональністю, що відрізняє її від позараціональних (іраціональних, віри, міфів, чуттєвих) компонентів, але об'єднує з іншими науковими парадигмами. Якщо компаративізм – це парадигма соціально-гуманітарних наук компаративної спрямованості, то правовий компаративізм існує на перехресті правових і компаративних наук, а юридичний правовий компаративізм – юридичних наук. Водночас компаративізм не може бути визнаний не тільки “єдиною” або домінуючою парадигмою жодної із цих наук, оскільки сьогодні поки що відбувається його становлення у межах мультипарадигмальності постнекласичної науки.

У наукознавчому аспекті юридична компаративістика за своїм змістом характеризується наявністю різноманітних наукових явищ, які можуть бути представлені через різноманіття їх об'єднань у вигляді наукової дисципліни, “переднього краю” науки, наукової спеціальності, наукової професії, наукової комунікації та ін. Їх систематизація здійснюється на основі визнання наукових досліджень “одиницею”, “клітинкою” побудови юридичної компаративістики, а всі інші наукові явища інтерпретуються як їх результати, форми організації та забезпечення, умови, засоби, середовище тощо.

Серед форм організації юридичних наукових компаративних досліджень права в межах юридичної компаративістики виокремлюється юридична компаратологія, що є автономною юридичною науковою дисципліною, в якій наукові дослідження організовані за предметною підставою, якою є не окремі правові явища, а право загалом у його взаємозв'язках з іншими явищами, диференційоване за правовими реальностями макросоціальних одиниць (країн, цивілізацій, регіонів, націй, релігій¹⁰ та ін.).

Інші юридичні компаративні дослідження, які мають щодо цілісної правової реальності макросоціальної одиниці частковий характер, ви-

¹⁰ Дмитро Лук'янов, ‘Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження’ (автореф дис-ра юрид наук, Національний юридичний університет ім Ярослава Мудрого 2016) 41.

водяться за межі юридичної компаратології і відносяться до галузевих досліджень, що здійснюються з використанням компаративного методу, але охоплюються юридичною компаративістикою. Компаративне дослідження інститутів різних галузей прав, або його окремої галузі у межах правової системи, правових та інших соціальних норм однієї країни, належать до відповідних вітчизняних галузевих наук¹¹ або сфер міждисциплінарних досліджень, оскільки обмежені, з одного боку, “національною” ознакою, а з другого – частковістю дослідження правової реальності країни у зв'язках з іншими її реальностями. “Зняття” національної обмеженості переводить такі дослідження у сферу юридичної компаративістики, але, враховуючи їхню частковість, виводить за межі юридичної компаратології. Ця частина компаративних юридичних досліджень охоплюється поняттям юридичної компарації як сфери галузевих і міжгалузевих юридичних компаративних наукових досліджень, яким у предметному аспекті притаманна “іноземність” в усіх варіаціях її аналізу, а в методологічному – використання компаративного методу.

Компаративна саморефлексія порівняльного правознавства як юридичної компаративістики може бути продовжена й у контексті наукових підходів, що сформувалися на пострадянському просторі, стосовно співвідношення інтерпретацій понять “правознавство”, “юридична наука”, “правова наука”, “юриспруденція”¹², які частіше використовуються як тотожні. Проте, якщо їх проаналізувати в контексті суб'єктів, сфер і видів діяльності, пов'язаних із правом, то можна інтерпретувати таким чином: “правова наука” поєднує наукові дослідження, до предмета яких тією чи іншою мірою входить правова реальність (право) у її взаємозв'язках з іншими соціальними явищами, оскільки право вивчається філософією, політологією, економічною й географічною науками, лінгвістикою, релігієзнавством тощо; “юридична наука” охоплює наукові дослідження права і пов'язаних із ним явищ, суб'єктами яких є юристи – вчені, які досліджують правову реальність на основі професійно-юридичних підходів, особливостей юридичної методології, для яких предметом є, власне, право в його соціальній, культурній та іншій обумовленості, що відрізняє їх від інших правових наук, які вивчають право як фрагмент, аспект свого предмета і на основі властивих цим наукам підходів, парадигм; “правознавство” складається з усіх форм знань про право, як наукових, так і донаукових та позанаукових, зокрема й практичних; “юриспруденція” обмежена сферою професійних знань і

¹¹ Роман Харитонов, ‘Сравнительное правоведение и отраслевая юридическая компаративистика: соотношение и взаимодействие’ (2015) 2 Публічне право 345-51.

¹² Наталія Оніщенко, ‘До питання про співвідношення категорій “юридична компаративістика”, “порівняльне правознавство” та “правові системи сучасності”’ (2009) 1 Порівняльно-правові дослідження 18-22.

діяльності юристів та її результатів у науковій, практичній та освітній сферах.

Така інтерпретація не може претендувати на повноту і загальність, але, натомість, розкриває різні аспекти, фрагменти, сфери знань (наукові, донаукові, позанаукові), види діяльності з продукування цих знань, які існують у реальності й у яких відбивається і змінюється право. Запропонована інтерпретація також доводить, що порівняльно-правові дослідження не можуть бути обмежені тільки діяльністю вчених-компаративістів, оскільки порівняння правових явищ може здійснюватися й іншими науками, у практичній правовій і юридичній діяльності, у повсякденному житті суб'єктів права.

Подальша компаративна саморефлексія порівняльного правознавства може бути здійснена через такі варіанти структуризації поля перетинання компаративістики і форм пізнання права: правову компаративістику, що включає форми, види і випадки застосування компаративного методу в науковому й позанауковому пізнанні та творенні права; юридичну компаративістику, що поєднує порівняльні дослідження, здійснювані юристами, які досліджують право у взаємозв'язках з іншими соціальними явищами (юридична компаратологія, юридична політична або юридична психологічна компаративістика, юридична лінгвістична компаративістика тощо); компаративну юриспруденцію, що відбиває інший підхід, а саме як використання компаративного підходу до дослідження, власне, юриспруденції, так й компаративне вивчення професійних знань і діяльності юристів та її результатів у науковій, практичній та освітній сферах; компаративне правознавство охоплює компаративні дослідження всіх наук, які вивчають право і, власне, самого правознавства тощо.

Зі свого боку кожна з цих форм поєднання компаративістики та права може бути компаративно осмислена. Так, правова компаративістика в предметному аспекті зумовлена й обмежена різноманітним і домінуванням форм існування права та його зв'язків з іншими соціальними явищами, а тому, якщо право розглядається як ідея, то воно є предметом правової філософської компаративістики; текст – правової літературознавчої компаративістики; поведінка – правової практиологічної компаративістики, простір – правової географічної компаративістики тощо.

Використання суб'єктного, предметного й методологічного критеріїв дає можливість розділяти правову компаративістику на професійну і непрофесійну, наукову і практичну, зі свого боку, професійну – на політичну, соціологічну, філософську і, власне, юридичну та ін. Крім того, в міждисциплінарному аспекті має значення осмислення об'єднання та диференціації правових компаративних наукових досліджень на такі

форми систематизації, як предметно-методичні комплекси та “передній край” науки.

Предметно-методичні комплекси є формою наддисциплінарної організації наукових досліджень, правова компаративістика при цьому в предметному аспекті входить до комплексу правових наукових дисциплін (правознавство), а в методологічному – в комплекс компаративних наукових дисциплін (компаратологію). Змістовна наповненість цих комплексів може бути визначена і конкретизована через різноманітність форм буття права та його зв'язків з іншими соціальними явищами й методології їх дослідження у вигляді компаративної історії права¹³, правової географії, компаративної правової лінгвістики, компаративної філософії права.

“Передній край” правової компаративістики ґрунтується на проблемній організації “пошукових” правових компаративних досліджень, становить, на відміну від традиційних дисциплінарних досліджень, сферу виникнення “новацій”.

Таким чином, простір юридичних компаративних досліджень правової реальності утворюється у результаті накладення компаративних досліджень на дослідження права¹⁴, тому по лінії методології вони утворюють спільний простір з іншими компаративними дослідженнями, по лінії об'єкта – з іншими правовими. Варто зазначити, що своєрідність компаративних досліджень права, що відрізняє їх від інших компаративних і правових досліджень, зумовлена взаємовпливом їх методологічної й об'єктної (предметної) складових, оскільки об'єкт впливає на методологію, а методологія є одним із факторів, що зумовлюють виокремлення предмета з об'єкта.

Подальша диференціація юридичних компаративних наукових досліджень і, відповідно, їхня організація можлива через їхній поділ на часові (історичні) і просторові (географічні), об'єктні (предметні) та методологічні, теоретичні й емпіричні, якісні і кількісні та ін. Проте ці види досліджень взаємозалежні між собою й у конкретному дослідженні будь-якого виду з них певним чином трансформуються, являють собою його основний зміст і формат. Так, недоліком теоретико-правових компаративних досліджень є відсутність у тій або іншій формі певних часових, просторових й об'єктних параметрів, у межах яких здійснюється конкретне дослідження і можуть бути використані його результати – наукові знання. Іншим аспектом встановлення необхідних часових і

¹³ Сергій Кудін, ‘Порівняльна історія права: епістемологічні та практичні дослідження у працях А. М. Стоянова’ (2013) 3-4 Право України 159-68.

¹⁴ Олексій Кресін, ‘У пошуках компаративних засад юридичної науки’ (2014) 4 Вісник Національної академії правових наук України 183-91.

просторових координат компаративних досліджень є час і простір “життя” його предмета, результатів впливу на навколишнє середовище. Тому теоретико-правове компаративне дослідження, що базується на вихідних ідеалізованих моделях, повинне визначати не тільки час і простір “життя” певної моделі, а й такі самі параметри того кола об’єктів, які моделюються. Подібним чином емпіричні компаративні дослідження впливають не тільки зі змістовних, часових і просторових координат об’єкта, а й із тієї теорії, на основі якої здійснюються такі дослідження.

У зв’язку із цим слід відзначити необхідність подальшого вивчення якісних і кількісних юридичних компаративних досліджень, оскільки теоретичні орієнтовані переважно на якісні методи, а емпіричні – на кількісні, а також компаративних досліджень часу й простору існування права. Незважаючи на те, що раніше в порівняльному правознавстві як його найважливіші складові виділялися порівняльна історія права¹⁵ і порівняльна географія права, сьогодні ці традиції втрачаються, їх важко виявити в порівняльно-правових, історичних та інших дослідженнях. Географія права використовується у найкращому разі в контексті прив’язки правової реальності до певної території, а застосування порівняльного методу до просторових параметрів, за відсутності розробленої методології, здійснюється інтуїтивно, у суб’єктивному розумінні дослідника-компаративіста.

Інші аспекти компаративної саморефлексії юридичної компаративістики можуть бути осмислені через вивчення: дисциплінарних і міждисциплінарних, теоретичних й емпіричних досліджень і сфери їхнього перетинання як теоретичних досліджень середнього рівня; актуально здійснюваних досліджень і їхніх моделей, зразків, досвіду; досліджень і результатів досліджень як методологічних і предметних наукових знань; досліджень пошукових (що стосуються “переднього краю” науки) і колекторних (таких, що упорядковують, систематизують наукові знання), які утворюють дисциплінарний простір юридичної компаративістики – юридичну компаратологію, співвідношення досліджень і наукової діяльності, що охоплює більш широке коло явищ тощо.

На компаративну саморефлексію порівняльного правознавства як юридичної компаративістики спрямоване його вивчення в просторі співвідношення світової, регіональної та національної науки¹⁶. Компаративне сприйняття науки в цьому випадку займає “помірну” позицію між радикальними універсалізмом і залежністю національної науки від своєрідності країни, підкреслює її мінливість від країни до країни,

¹⁵ Кудін (н 13) 159-68.

¹⁶ Дмитро Лук’янов, ‘Міжнародне визнання української науки’ (2010) 3 Вісник Академії правових наук України 343-4.

від культури до культури і діалогічність становлення “світової” науки. До основних факторів, що “підривають” абсолютизацію універсалізму науки й розкривають її “націоналізацію”, відносять: інфраструктуру науки, яка в останні роки істотно впливає на інтенсивність її розвитку, а стан першої залежить від стану розвитку країни; національні переваги щодо вибору парадигм і напрямів наукових досліджень, формування структури наукових спеціальностей, професійної підготовки дослідників; характер наукових комунікацій (формальних і неформальних, легальних і неявних), у яких виявляється на надособистісному й особистісному рівнях національна “ментальність”, національний “дух”; конфесіональна належність народів; історичні особливості розвитку країни, та, відповідно, історію національної науки; такі країнознавчі параметри, як географічне положення, державно-територіальний устрій, державний режим, розвиненість громадянського суспільства, розселення населення по території, ступінь урбанізації, наявність соціокультурних й економічних центрів тощо.

Співвідношення і “питома вага” цих факторів своєрідні для кожної країни, що також зумовлює особливості історії та сучасного стану порівняльного правознавства як юридичної компаративістики. Ці ж фактори дають змогу досліджувати і загальне серед національних порівняльно-правових наук, а введення показника інтегрованості у світову науку – загальне й особливе¹⁷ у співвідношенні світової і різних національних компаративних юридичних наук. Проте й досі одним із недостатньо вивчених аспектів розвитку і будови юридичної компаративістики є процеси її глобалізації, регіоналізації та націоналізації, що особливо значуще в епоху постмодернізму, визнання розмаїтості й рівноправності культур, соціалізації та культурологізації науки. Зокрема, регіоналізація юридичної компаративістики – це один із нових напрямів її вивчення, який багато в чому ґрунтується на положеннях регіоналістики – географічної науки, теоретичні схеми і методологічні підходи якої останнім часом стали використовуватися багатьма науками. Регіонознавча проблематика юридичної компаративістики та інших компаративних форм пізнання права охоплює розмаїтість форм територіального поширення компонентів юридичної компаративістики і, власне, юридичних наук – від регіонального об’єднання національних наук до організації науки в межах краю як регіону місцевого значення. Регіональність юридичної компаративістики фіксує безперервність її територіальних параметрів, зв’язок зі станом інших сфер життя регіону, що дає змогу здійснювати

¹⁷ Олексій Кресін, ‘Ідея загального в праві як внутрішнього й зовнішнього діалогу національних правопорядків (друга половина XVIII – початок XIX століття)’ (2017) 2 Філософські та методологічні проблеми права 155-75.

юридичні компаративні дослідження як напрям комплексного аналізу регіонів, їх зіставлення за принципом “сімейної подібності” і “сімейного розходження”, що з погляду компаративізму є одним із оптимальних варіантів. Ці положення можуть слугувати методологічними орієнтирами дослідження національної юридичної компаративістики на основі побудови моделі національної науки, тобто інваріантної теоретичної схеми дослідження диференціації та інтеграції юридичної компаративістики в її географічному (просторовому) зрізі, що враховує як її регіоналізацію всередині країни, так і зовні, її інтегрованість у світовий і регіональні наукові простори.

Дослідження юридичної компаративістики в її часовому, просторовому та соціально-культурному вимірах дає можливість представити її у вигляді “світової”, “інтернаціональної” та “національної” науки, виявити своєрідність інтерпретацій і поширення в існуючих цивілізаціях і країнах світу, на різних етапах їх розвитку та в константах глобалізації й плюралізації світу, а також виділити і закласти підвалини української юридичної компаративістики¹⁸, з огляду на всезагальне, загальне, різне та унікальне у співвідношеннях української та інших правових наук, “світової” культури, регіоналізації, власне, українського права тощо.

Таким чином, юридична компаративістика формується у просторі взаємодії компаративних і юридичних наук, де компаративні науки визначають її методологію, а юридичні – особливості об’єктів (правової реальності), однак правова реальність розглядається в контексті соціально-культурних регуляторів (регулятивного простору, що охоплює всі країни світу з притаманними їм домінуючими регуляторами, які зумовлюють своєрідність його національної чи цивілізаційної конфігурації). У зв’язку з цим видається доцільним конкретизувати деякі властивості юридичної компаративістики, які підтверджують не тільки необхідність іншого підходу до розуміння сучасного порівняльного правознавства, а й те спільне, що властиве юридичній компаративістиці та іншим тлумаченням порівняльного правознавства, а також ті проблеми, які необхідно дослідити.

Підсумовуючи та використовуючи положення, що були викладені вище, до основних характеристик юридичної компаративістики доцільно віднести такі:

– юридична компаративістика як сучасний етап розвитку порівняльного правознавства має спільні та відмінні щодо нього властивості, які у світоглядному аспекті зумовлені компаративізмом, а в предметному –

¹⁸ Дмитро Лук’янов, ‘Міжнародна науково-практична конференція “Правова доктрина – основа формування правової системи держави” (2013) 4 Вісник Національної академії правових наук України 284-9.

Олександр Тихомиров

плюралізмом правової реальності¹⁹, становленням загального і різного у правовому розвитку в результаті діалогу (полілогу) різних правових культур;

– у гносеологічному аспекті юридична компаративістика не може бути зведена лише до автономної наукової дисципліни чи методу, а становить складне утворення, що охоплює різні форми існування й організації компаративних правових досліджень – методологічний принцип, методологічний підхід, наукову дисципліну, “передній край” досліджень, інфраструктуру, наукову професію, наукові спільноти, масив спеціальних публікацій тощо;

– в онтологічному аспекті юридична компаративістика виходить із того, що правова реальність, як і загалом регулятивна реальність, має у своїй сутності компаративну природу, яка виявляється в інтерпретаціях права та інших регулятивів через формальну рівність і нерівність, міру свободи, правомірність, порівняння, протилежність (антиправо) тощо, тому юридична компаративістика досліджує право у його основних вимірах буття – у просторі (географія), часі (історія), результати яких становлять її базисні складові, а багатоманітність інших форм буття права породжує і багатоманітність форм його компаративних досліджень. Так, право як світогляд повинно досліджуватися філософією правового компаративізму, філософія права – компаративною філософією права, правові тексти – компаративною лінгвістикою права, суб’єкти права – компаративною антропологією права, правова поведінка та відносини – компаративною соціологією права та ін.;

– в аксіологічному аспекті²⁰ юридична компаративістика спрямована на дослідження проблем правових цінностей та антицінностей, суспільної корисності, небезпечності й нейтральності, оцінки рівня розвиненості права (міри, питомої ваги права в соціальному регулюванні), правової цивілізації як тієї цивілізації, що базується на праві, цінності правового життя і правових цінностей життя, оцінки життя з погляду права, справедливості, свободи рівності як правових цінностей;

– в антропологічному вимірі юридична компаративістика орієнтована на суб’єктів права, людину, країни, цивілізації, міру людського та суб’єктивного у правових реальностях, повсякденність людського існування;

– юридична компаративістика не звідна тільки до такої наукової дисципліни, як юридична компаратологія, або компаративної наукової методології чи інших наукових явищ, а є їх диференційованою спільністю і формується на перехресті (перетині) компаративних і юридичних наук,

www.pravoua.com.ua

¹⁹ В Дудченко, *Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень* (Юридична література 2006) 302.

²⁰ Хашматулла Бехруз, ‘Аксиологический подход в структуре сравнительно-правовых исследований’ (2008) 40 *Актуальні проблеми держави і права* 25-9.

а також правової (соціорегулятивної) реальності у її зв'язках з іншими реальностями;

– своєрідність юридичної компаративістики визначається її зв'язками з юристами як професійною групою (прошарком суспільства) й охоплює ті форми пізнання, опанування та перетворення світу (наукова діяльність, юридична освіта, юридична практика, повсякденне життя), які базуються на компаративізмі – світогляді пізнього постмодернізму та зародження пост-постмодернізму;

– об'єктом юридичної компаративістики є правова реальність та форми її пізнання й перетворення у контексті плюралізму цивілізацій, культур, особливостей їх взаємодії²¹ та глобалізації правового простору;

– основою методології юридичної компаративістики є компаративний підхід та метод, але вона не звідна до них, а охоплює наукову, освітню, практичну та повсякденну форми пізнання, опанування і перетворення світу, має плюралістичну природу;

– юридична компаративістика релятивна за своєю сутністю, національно та культурно обумовлена, існує як “національна”, “інтернаціональна”, “світова”.

Виокремлення цих положень має авторську інтерпретацію, здійснювалося на основі доступної наукової інформації, а тому є одним із багатьох можливих їх розуміння та концептуалізації.

Висновки. Еволюція порівняльного правознавства та його інтерпретації мають конкретно-історичний характер і нерозривно пов'язані з історією науки, її місцем та роллю в суспільстві, залежні від філософських і світоглядних засад її функціонування та осмислення, зокрема в контексті модернізму, постмодернізму і пост-постмодернізму, одним із проявів останнього є компаративізм, який діалектично поєднує модернізм і постмодернізм, тим самим заперечуючи абсолютизацію універсальності модернізмом і плюральності постмодернізмом. Компаративізм як світогляд переходу від пізнього постмодернізму до пост-постмодернізму базується на принципах діалектичності універсального й унікального, додатковості, діалогічності, присутності – відсутності, реального – віртуального, раціонального – ірраціонального та ін. Його своєрідністю є заперечення будь-якої абсолютизації та осмислення існування різноманітного через визнання “одного, другого, іншого”.

У філософії множинність форм компаративізму може бути окреслена філософією компаративізму та компаративною філософією, які розкривають різні форми їх поєднання. Якщо філософія компаративізму

²¹ Бехруз (н 7) 128-38; Чабо Варга, ‘Порівняння правових культур і правового мислення’ (2013) 3-4 Право України 22-31.

відображає його філософські аспекти, філософський підхід до компаративізму як предмета осмислення, то компаративна філософія – це компаративне осмислення, власне, філософії.

Компаративізація властива й іншим сучасним соціально-гуманітарним наукам, у яких не тільки відбувається перехід від порівняльного методу до компаративного, а й формується компаративістика як сфера відповідних міждисциплінарних досліджень, які відрізняються від, власне, порівняльних такими рисами: у їхній предметний простір включається не тільки “одне” і “друге”, що було властиве порівняльним дослідженням, орієнтованим на встановлення загального між різними явищами, а й “інше”, що є якісно протилежним стосовно “одного” та “другого”; якісною зміною предметного простору компаративних досліджень, який не обмежується європейськими країнами, а охоплює всі країни світу, цивілізації, континенти, регіони світу, причому метою таких досліджень є не тільки виявлення загального як поширеності європейських цінностей і поглядів серед країн інших цивілізацій, а й їхньої своєрідності, унікальності, зокрема й особливостей соціальної регуляції; компаративна методологія орієнтована не тільки на пошук тотожності, подібності, рівності та інших варіацій загального, а й нерівності, паралелей, протилежностей, аналогій у різних світоглядних формах, практиках, повсякденному житті людини, ґрунтується не на монізмі тих або інших компонентів процесу пізнання, а на визнанні їхнього плюралізму, залежності від суб’єктивних уподобань дослідника, запереченні абсолютизації задалегідь і “жорстко” установлених методологічних правил компаративного дослідження (особливо в проблемних, пошукових дослідженнях).

Інтеграція юридичної компаративістики у систему компаративних наук, сприйняття з відповідною трансформацією їх методологічного потенціалу як збагачує її методологію, забезпечує адекватне сприйняття багатомірності й багатоманітності правової реальності, так і дає змогу зробити свій внесок у компаративістику, зумовлює виникнення таких сфер міждисциплінарних компаративних досліджень права, як географія права, компаративна історія права, компаративна юридична лінгвістика, компаративне правове літературознавство й мистецтвознавство та ін.

Маючи дисциплінарно-міждисциплінарну природу, юридична компаративістика підкреслює необхідність визнання актуальності проблемної побудови наук, доцільність пошуку предмета компаративних досліджень не тільки на рівні предметів спеціальних (прикладних), галузевих, загальнотеоретичних та історичних юридичних наук, а й у всьому діапазоні існування правової реальності: від правопорядку світу, права людства (універсальне право) до правового простору соціальних груп,

громад, безпосереднього життя (повсякденності) конкретного суб'єкта права.

До напрямів подальшого осмислення юридичної компаративістики можна віднести розгляд правової реальності в часі як компаративної історії права, у просторі – на основі єдності глобального та локального (глокальності) як компаративної географії права, її орієнтацію на зіставлення права й інших соціальних регуляторів осмислення та формування соціорегулятивного простору, диференціацію компаративних правових досліджень за їхнім здійсненням й використанням отриманих результатів у науці, практиці, безпосередньому житті суб'єктів права.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Dudchenko V, *Tradyttsiia pravovoho rozvytku: pliuralizm pravovykh vchen* [Legal Development Tradition: Plurality of Legal Doctrines] (Iurydychna literatura 2006) (in Ukrainian).
2. Kresin A, *Stanovlenie teoreticheskikh osnovaniy sravnitel'no-pravovykh issledovaniy vo vtoroy polovine XVII – pervoy treti XIX veka: komparativnaya kontseptualizatsiya* [Establishment of the Theoretical Foundations of Comparative Legal Studies in the Second Half of the XVII – First Third of the XIX Centuries: Comparative Conceptualization] (Feniks 2018) (in Russian).

Edited books

3. Tykhomyrov O, 'Filosofski zasady porivnialnoho pravoznavstva' ['Philosophical Principles of Comparative Law'] v Kresin O (red), *Filosofia porivnialnoho pravoznavstva: zbirnyk naukovykh prats* [Philosophy of Comparative Law: a Collection of Scientific Works] (Liha-pres 2015) (in Ukrainian).
4. – –, 'Metodolohichni problemy komparatyvnoi samorefleksii porivnialnoho pravoznavstva' ['Methodological Problems of Comparative Self-reflection of Comparative Law'] v Bezklubyi I (zah red), *Metodolohiia u pravi* [The Methodology is in the Law] (Hramota 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

5. Bekhruz Kh, 'Aksiologicheskii podkhod v strukture sravnitel'no-pravovykh issledovaniy' ['Axiological Approach in the Structure of Comparative Legal Research'] (2008) 40 Aktual'ni problemi derzhavi i prava 25-9 (in Russian).
6. – –, 'Porivnialne pravoznavstvo: suchasni hrani doslidzhen' ['Comparative Jurisprudence: Contemporary Facets of Research'] (2013) 1-2 Porivnialne pravoznavstvo 278-85 (in Ukrainian).
7. – –, 'Universalizm i reliatyvizm tsinnosti u konteksti dialohu pravovykh kultur' ['Universalism and Relativism of Values in the Context of the Dialogue between Legal Cultures'] (2012) 2 Filosofii prava i zahalna teoriia prava 128-38 (in Ukrainian).

8. Chernetska Ota Shylinhov V, 'Iurydychna komparatyvistyka yak samostiina yurydychna naukova dystsyplina' ['Comparative Jurisprudence as an Independent Discipline of Legal Science'] (2009) 1 Porivnialno-pravovi doslidzhennia 23-8 (in Ukrainian).
9. Damirli M, 'Systema porivnialnoho pravoznavstva yak kompleksnoi nauky' ['The System of Comparative Jurisprudence as a Complex Science'] (2013) 1-2 Porivnialne pravoznavstvo 255-265 (in Ukrainian).
10. Kharytonov R, 'Sravnitelnoe pravovedenye y otraslevaia yurydycheskaia komparatyvistyka: sootnoshenye y vzaymodeistviye' ['Comparative Jurisprudence and Branch-Specific Comparative Law Studies: Correlation and Interaction'] (2015) 2 Publichne pravo 345-51 (in Russian).
11. Kresin O, 'Ideia zahalnoho v pravi yak vnutrishnoho y zovnishnoho dialohu natsionalnykh pravoporiadkiv (druga polovyna XVIII – pochatok XIX stolittia)' ['The Idea of Common in Law as an Internal and External Dialogue of National Legal Orders (Second Half of XVIII – Early XIX centuries)'] (2017) 2 Filosofski ta metodolohichni problemy prava 155-75 (in Ukrainian).
12. —, 'Porivnialne pravoznavstvo: istorychna retrospektyva i novi vyklyky' ['Comparative Jurisprudence: Historical Retrospective and New Challenges'] (2016) 27 Pravova derzhava 661-7 (in Ukrainian).
13. —, 'U poshukakh komparatyvnykh zasad yurydychnoi nauky' ['Searching for Comparative Foundations of Legal Science'] (2014) 4 Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 183-91 (in Ukrainian).
14. Kudin S, 'Porivnialna istoriia prava: epistemolohichni ta praktychni doslidzhennia u pratsiakh A. M. Stoianova' ['Comparative History of Law: Epistemological and Practical Research in the Works by A. M. Stoianov'] (2013) 3-4 Pravo Ukrainy 159-68 (in Ukrainian).
15. Lukianov D, 'Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia "Pravova doktryna – osnova formuvannia pravovoi systemy derzhavy"' ['International Scientific and Practical Conference "Legal Doctrine – the Basis for Building a Legal System of the State"'] (2013) 4 Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 284-9 (in Ukrainian).
16. —, 'Mizhnarodne vyznannia ukraïnskoi nauky' ['International Recognition of Ukrainian Science'] (2010) 3 Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy 343-4 (in Ukrainian).
17. Onishchenko N, 'Do pytannia pro spivvidnoshennia katehoriï "iurydychna komparatyvistyka", "porivnialne pravoznavstvo" ta "pravovi systemy suchasnosti"' ['On the Correlation of Categories "Comparative Law Studies", "Comparative Jurisprudence" and "Modern Legal Systems"'] (2009) 1 Porivnialno-pravovi doslidzhennia 18-22 (in Ukrainian).
18. Shemshuchenko Yu, 'Vymiry porivnialnoho pravoznavstva' ['Dimensions of Comparative Jurisprudence'] (2013) 3-4 Pravo Ukrainy 15-21 (in Ukrainian).
19. Skakun O, 'Metateoretychni pytannia zahalnoho porivnialnoho pravoznavstva yak haluzi yurydychnoi nauky' ['Metatheoretic Issues of General Comparative Jurisprudence as a Branch of Legal Science'] (2012) 3-4 Porivnialne pravoznavstvo 408-20 (in Ukrainian).
20. Tkachenko O, 'Kontsept porivniannia yak konstytuanta postmetafizychnoho pravovoho myslennia: dosvid epistemolohichnykh transformatsii' ['The Concept of Comparison as a Constituent of Post-Metaphysical Legal Thinking: the Experience of Epistemological Transformations'] (2013) 3-4 Pravo Ukrainy 39-48 (in Ukrainian).
21. Varha Ch, 'Porivniannia pravovykh kultur i pravovoho myslennia' ['Comparison of Legal Cultures and Legal Thinking'] (2013) 3-4 Pravo Ukrainy 22-31 (in Ukrainian).

Thesis

22. Kryvtsova I, 'Metodolohichna rol synerhetyky u porivnialno-pravovomu piznanni' ['Comparative Jurisprudence: Historical Retrospective and New Challenges'] (avtoref dys kand yuryd nauk, Odeska natsionalna yurydychna akademiia 2008) (in Ukrainian).
23. Lukianov D, 'Relihiino-pravovi systemy svitu: porivnialno-pravove doslidzhennia' ['Religious and Legal Systems of the World: Comparative Law'] (avtoref dys d-ra yuryd nauk, Natsionalnyi yurydychnyi universytet im Yaroslava Mudroho 2016) (in Ukrainian).

Oleksandr Tykhomyrov

ASPECTS OF COMPARATIVE SELF-REFLECTION
OF COMPARATIVE JURISPRUDENCE
AS LEGAL COMPARATISTICS*

ABSTRACT. The article is intended to highlight the results of one of possible ways to conceptualize legal comparativistics, their basic features, correlation with legal and comparative sciences, and plurality of structuring the array of comparative legal studies.

The purpose of the article is to elaborate on the results of comprehending the features of comparative self-reflection of comparative jurisprudence as legal comparativistics aimed at clarifying what is common, different and unique in various understandings of the scientific nature, philosophical and scientific foundations of comparative jurisprudence.

One of the ways of comprehending the modern development stage of comparative jurisprudence is its comparative self-reflection as legal comparativistics on the basis of comparativism as a kind of world outlook which is formed in the post-postmodern perspective and comprises its scientific and extra-scientific forms, and also the philosophy of comparativism as a form of rational comprehension of the world's modern existence, comparism as the general scientific paradigm of social humanities, and law comparativism which determine the "formats" of the foundations underlying the attitude to the legal world as a variety of different civilizations, cultures, traditions and world order as a result of their real interaction or lack thereof.

Legal comparativistics as the postnonclassical stage of comparative jurisprudence development under the post-postmodern conditions retains the links to its prior development, at the same time being characterized by differences from them in the subject-matter and methodological aspects (with respect to the subject matter – by plurality and equality of legal cultures, social and cultural conditionality of plurality of legal reality, and in methodological terms – by comparativist thinking and comparative approach which is based on identification of "one", "the other" and "another").

* The article continues author's researches, the preliminary results of which were partially published in such editions: 'Philosophical principles of comparative law' in Kresin O (ed), *Philosophy of Comparative Law: digest of scientific works* (Liha-pres 2015) 126-145; 'Methodological problems of comparative self-reflection of comparative law' in Bezklubyi I (ed), *Methodology in Law* (Hramota 2017) 188-214.

Олександр Тихомиров

Legal comparativistics are formed in the domain where comparative and legal sciences interact, where comparative sciences determine the methodology and legal sciences – the specific features of objects (legal reality) in the context of socio-cultural regulators (regulatory space covering all countries of the world with their dominant regulators conditioning the originality of its national or civilizational configuration).

By its scientific nature, legal comparativistics may not be reduced merely to an autonomous scientific discipline or method, it is a complex formation embracing various forms of existence and arrangement of juridical comparative law studies – scientific paradigm (comparism), scientific discipline (juridical comparatology), methodology (comparison), the frontier of respective studies, their infrastructure, the scientific profession of comparativists, their scientific community, the array of special publications and etc.

KEYWORDS: legal science; comparative jurisprudence; post-postmodernism; comparativism; legal comparativistics; law comparativistics; comparative approach; comparative legal research.